

2. 1. 1 Socialistický realizmus v slovenskej prozaickej realizácii

V tematickej skladbe slovenskej prózy publikovanej po roku 1948, resp. 1949 možno identifikovať dve základné línie. Prvou je socialisticko-realisticky modifikované pokračovanie tematizácií druhej svetovej vojny a Slovenského národného povstania, tentoraz v prepojení na budovanie „nového sveta a nového života“. V tomto prozaickom koncepte je vojna, Povstanie a zabíjanie nepriateľa začiatkom budovania socializmu:

„Každá strela z môjho automatu – struna do nového pianína. Každá strela – skrutka do budúcich mašín, tehla na budúcu školu, hračka pre moje dieťa, kvet do mojej vázy. A do vašej a všetkých. Preto rada strieľam na nepriateľa“.

To sú slová postavy z románu Petra Karvaša *S nami a proti nám* (Karvaš, 1950, s. 34). V prózach dominujú ako kľúčoví hrdinovia partizáni, partizánski velitelia, sovietski vojenski komisári, pričom centrálnu ideologickú pozíciu obsadzujú postavy so statusom člena komunistickej strany a s funkciou zameranou na vyvolanie premeny hrdinu z nevedomelého na uvedomelého člena rodiacej sa „novej spoločnosti“. Z tohto tematického radu treba spomenúť, okrem už citovanej Karvašovej práce, najmä prózy Dominika Tatarku *Prvý a druhý úder* (1950), Kataríny Lazarovej *Traja z neba* (1950), Andreja Plávku *Siedmi* (1952), Teodora Fiša *Rovnako ťkli srdcia* (1950), *Krst ohňom* (1952) a i. Za svojho druhu syntézu týchto jednostranných ideologických prístupov k téme vojny a Slovenského národného povstania možno označiť neskoršiu trilógiu Vladimíra Mináča *Generácia*, ktorú tvoria romány: *Dlhý čas čakania* (1958), *Živí a mŕtvi* (1959) a *Zvony zvonja na deň* (1961). Mináč v týchto románoch rezignoval na autentickú skúsenosť s vojnou a ponúkol beletrizovanú verziu marxistického historiografického výkladu udalostí druhej svetovej vojny na Slovensku, s „vedúcou úlohou“ komunistov v nich.

Druhú tematickú vrstvu dobovej prózy tvoria práce, ktoré možno označiť za budovateľské a výrobné romány. Tematicky sa viažu na problematiku kolektivizácie slovenskej dediny (zbavovanie súkromných osôb poľnohospodárskej pôdy a majetku a zakladanie Jednotných roľníckych družstiev ako kolektívnej formy hospodárenia na pôde), industrializácie (spriemyselňovania) a elektrifikácie Slovenska. Charakteristickými toposmi tohto druhu literárnych tematizácií politickej a ideologickej agendy sa stali traktor (ako mechanizovaná náhrada zvieracej sily – „*kone motorové*“, povedané dobovým jazykom), fabrika/továreň a továrenský komín ako signál premeny krajiny z rurálnej (roľníckej) na industriálnu, resp. stožiare elektrických vedení ako symboly industriálneho pokroku, ale aj prekonania tmy a jej

náhrady nového svetla, ktoré je nezávislé od striedania dňa a noci. Teda elektrina ako symbol ovládnutia prírody človekom, v zmysle dobovo známeho „*rozkážeme vetru, dažďu...*“. Centrálnymi postavami sú pokrokovovo zmýšľajúci roľníci, no najmä továrenskí robotníci, predovšetkým z oblasti ťažkého a strojárenského priemyslu. Dominantnými činnosťami, ktoré majú reprezentovať ťažkú prácu, označovanú ako „každodenné hrdinstvo“ sa stávajú práce súvisiace s tavením kovov vo vysokých peciach železiarní či obrábanie kovov na sústruhoch, frézach či dobovo povedané – točovkách. Svet konštruovaný takýmito textami je výsledkom radikálnej redukcie mnohorozmernosti prirodzeného sveta človeka. Je to svet práce, súkromie a intimita sú vytesnené, ľudský životný čas je redukovaný na čas pracovný a na bezprostrednú prítomnosť otvorenú do údajne „svetlej budúcnosti“. Minulosti je vyhradená pozícia negatívneho pozadia a je hodnotená ako zlá a stará. Život v takto konštruovanom novom svete sa potom prezentuje ako permanentný pracovný súboj s časom a človek vyčerpáva zmysel svojej existencie len industriálnou činnosťou:

„Nuž takáto je úderka otca Goljana. Je len jedna. Nemá s kým závodit'. Prekonáva sama seba!“ (Horák, 1950, s. 64), resp. **„Zachmúrený hľadel na robotu. Aj jemu, tak ako pred chvíľou Tomčíkovi, preblysl pred očami číslice plánu. Ale jeho zamrazilo viacej. Sú v polovici mesiaca a nesplnili ani tretinu normy. (...) (s. 10 - 11) Tomčík sa zastavil pri tabuli, kde sa písali výsledky všetkých troch smien. Predošlá raňajšia dala 69 kusov. To bolo málo. Hlboko pod plánom. Oni, druhá, popoludňajšia smena, budú na tom horšie...“** (Horák, c. d, s. 13).

Agresívny čas sveta práce ako sviatku a hrdinstva pohlcuje aj prejavy ľudskej intimity, lásky a súkromia:

„A potom, keď matka vychádza po niečo von, túli sa Katka k Jozefovi, zaľúbene sa na neho díva a štebotavo sa opytuje:

- A čo chceš radšej, synčeka či dcérušku?-

-Oboje!- odpovedá muž a nežne láska ženu.

-Juj!- predstiera zľaknutie Katka. - Naraz? -

Jozef sa srdečne smeje.

- Chcel som povedať, že mi je jedno, či bude chlapček alebo dievčatko! Oboje budem mať rovnako rád! Ved' my nerobíme rozdiel ...- - Vidiš, to máš druhú odmenu za zlepšovaci návrh!

- skáče veselo Katka mužovi do reči. - V závode si dostal peniaze a ja som ti vtedy počala

dieťaťko!- (...) Potom sa Jozef vymaňuje z Katkinho objatia a hovorí: - Jaj skoro by som zabudol aj na povinnosti- (...).“ (Král, 1950, s. 197).

V úryvku je predvedená bežná rodinná situácia - rozhovor manželov o čakanom dieťaťi. Intimita tejto situácie je však oslabovaná zásahom externých momentov:

1. povinnosťami, na ktoré nemožno ani v takejto výnimočnej chvíli zabúdať (na súkromie je málo času) a
2. z hľadiska prirodzeného hodnotového rozvrstvenia ľudského sveta, nie každodenným, silno príznakovým kvalifikovaním dieťaťa ako „odmeny za zlepšovací návrh“. Dieťa, ktoré sa v kresťanskej tradícii (a na nej bola celé predchádzajúce obdobie budovaná aj slovenská societa) chápe ako „mimoriadne božské požehnanie“, „dar boží“ (a bezdetnosť naopak ako potupa, nešťastie a boží trest) je tu degradované na „odmenu za prácu“. Zreteľne sa odкрýva dobová hierarchia každodenných životných hodnôt, založená na extrémnom negovaní hodnôt tradičných: na samom vrchu stojí práca a povinnosť, ony vyčerpávajú celú hodnotovú „varietu“, ktorú má človek k dispozícii. Z toho potom rezultuje fakt, že aj životný čas človeka sa redukuje len na **čas pracovný**. Orientačnými bodmi v ňom sú „kvantitatívne ukazovatele“ času: **pracovný deň - smena, pracovný týždeň, norma, päťročnica**, pričom emblematickým výrazom týchto ukazovateľov je **plán** ako vopred stanovený rozvrh činnosti, ktorý „*upravuje tempo a rozvoj výroby, zaisťuje rovnováhu medzi zvýšením životnej úrovne a socialistickou akumuláciou.*“ (Vietor, 1951, s. 17). Plán ako časový rozvrh práce (a jeho plnenie) sa tak stáva centrálnym životným problémom socialistického človeka - od neho závisí kvalita života v spoločnosti, jeho úroveň. Zakladajúcim princípom tohto chápania času je úsilie „vidieť za horizont“ s cieľom ovládnuť čas, dať mu dlhodobú náplň. Toto je, samozrejme, odveká ľudská túžba. V sledovanom období má však absolútny, všetko pohlcujúci agresívny charakter - má sa stať výlučným obsahom života človeka. Agresivita je pri tom násobená faktom, že jednoduché sputnanie času je nedostatočné. Ideálom je jeho pokorenie v podobe úsilia „prekročiť plán“ a emblémom tohto pokorenia je **záväzok** - na plán tesne naviazané rozhodnutie vykonať niečo v istom, zväčša skrátanom (oproti plánu) čase. Potvrdením tohto zistenia je už citovaná ukážka z Horákovej prózy *Úderka otca Goljana* so súboru *Vysoká pec* (1950). Okrem nej treba v rade dedinsky i industriálne orientovaných próz socialistického realizmu upozorniť na nasledovné práce: Fraňo Král *Bude ako nebolo* (1950), František Hečko *Drevená dedina* (1951), Katarína Lazarová *Osie hniezdo* (1953), Ferdinand Gabaj *Ryžiar* (1953), Dominik Tatarka *Radostník* (1954), *Družné letá* (1954), Vladimír Mináč *Modré vlny* (1951), *Na rozhraní* (1954) a i.